

21. Щербак Н.О. Діяльність цензури в українських губерніях на початку ХХ ст.) // Історичний журнал. – 2007. – № 6. – С. 58–65; Цензурна реформа в Російській імперії у системі буржуазних перетворень 60–70-х років ХІХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету.– Запоріжжя, 2008.– Вип. 24. – С. 76–79; Цензура і влада в умовах реформування Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Публічне право. – 2013. – № 3(11). – С. 295–301; Реалізація цензурного законодавства Російської імперії ХІХ – початку ХХ століття в українських губерніях // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 147-157.

Лілія Циганенко
доктор історичних наук,
професор кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ ВИБОРІВ
ІЗМАЇЛЬСЬКОГО МІСЬКОГО ГОЛОВИ В 1917 р.
(за матеріалами регіонального архіву)

Бурхливі політичні події, що відбулися в Російській імперії в перші місяці 1917 р. (ліквідація самодержавства, зречення Миколи II, перехід влади до Тимчасового уряду тощо), без сумніву, сприяли перегляду основ дореволюційної адміністративної системи управління. Тимчасовий уряд вважав доцільним скасування постанов і указів попередньої влади, однак усі акти верховного управління, що не суперечили новим постановам, залишалися діючими. Зрозуміло, що такі рішення були вимушеними, однак усе це «двовладдя-безвладдя» посилювало загальний безлад на законодавчо-адміністративному рівні, торкнувшись, в першу чергу, органів місцевого управління. Нові органи влади діяли надзвичайно спішно та хаотично, їх безсилля призводило до постійних реорганізацій.

Протягом першого тижня березня 1917 р. припинили свою діяльність губернатори та віце-губернатори, поліція, земські начальники тощо. Однак лише в середині квітня 1917 р. почалося законодавче оформлення нової владної системи, центральне місце в якій повинен був зайняти інститут губернських та повітових комісарів, які фактично мали стати єдиними представниками державної влади на місцях [2, с. 142]. Разом з положенням про комісарів уряд видав тимчасовий закон

про міські управління та гласних міських дум; пізніше були підготовлені закони про міське самоврядування, земські зібрання тощо.

Управлінська перебудова в Бессарабії в перші місяці 1917 р. відбувалася в руслі загальних змін. Губернатор краю пішов у відставку, передавши свої повноваження Костянтину Мімі – керівнику губернського земства. Згодом саме дворянина К. Мімі було призначено губернським комісаром Тимчасового уряду в Бессарабії. Його заступником став Володимир Крісті.

Костянтин Олександрович Мімі походив з родини бессарабських дворян. Він народився в Кишиневі, вищу освіту здобув на юридичному факультеті Новоросійського університету. Бессарабія завдячує Костянтину Олександровичу розвитком виноградарства та виноробства; покращенням племінного поголів'я місцевої худоби; новими «американськими» технологіями у вирощуванні кукурудзи; популярністю та дієвістю губернських кас дрібного кредиту; появою шосейних доріг та автомобілів тощо [6, с. 197-201]. Оскільки Костянтин Олександрович Мімі з березня 1917 р. став фактичним керівником губернії, саме на його долю випала розбудова нових органів місцевого управління.

У фондах Комунальної установи «Ізмаїльський архів» міститься чимало цікавих документів, що яскраво ілюструють бурхливі події весни-літа 1917 р. і дозволяють відтворити всю складність ситуації, в якій опинилася місцева влада.

Спочатку невеличкий екскурс в історію. В березні 1911 р., після смерті Ізмаїльського міського голови І. Аврамова, на цю посаду було обрано Дмитра Федоровича Тульчіанова. Результати обрання було затверджено Бессарабським губернатором 8 квітня 1911 р. Як зазначав пізніше Дмитро Федорович, «...після раптової трагічної смерті міського голови І. Аврамова я прийняв лише касові документи. Щодо справ та міського майна, то все це знаходилось ... у підпорядкуванні завідуючих міськими відділами» [5, арк. 17-18].

Лютнево-березневі зміни 1917 р. в регіоні були сприйняті більш ніж стримано. Більшість бессарабського населення висловлювала монархічні уподобання, й без особливого піднесення сприйняла звістку про ліквідацію царизму. Протягом березня 1917 р. місто продовжувало жити своїм традиційним життям, хоча напруга постійно зростала. Бездіяльність нової влади викликала зрозуміле занепокоєння в регіонах.

Ситуація загострилася на початку квітня 1917 р. Тимчасовий уряд видав новий наказ щодо реформування місцевих органів влади. Майже одночасно з цим міський голова Д. Тульчіанов подав на ім'я губернського комісара рапорт про звільнення з посади Ізмаїльського міського голови. Не отримавши вчасно відповіді, як людина,

що звикла робити все за законом та правилами, Дмитро Федорович «закидав» губернського комісара телеграмами з метою отримати офіційну відставку: «...прошу звільнити з посади міського голови...» (17.04.1917 р.) [5, арк. 2,3,4].

9 квітня 1917 р., відповідно до розпоряджень Тимчасового уряду, в Ізмаїлі відбулися вибори до громадського комітету, в який, за інформацією повітового комісара, увійшли: по I-й міській дільниці – 11 осіб, по II-й – 10 осіб, по III-й – 11 осіб. Таким чином, кількісний склад Ізмаїльського громадського комітету в квітні 1917 р. становив 32 особи [4]. Окрім представників Ізмаїла, до комітету було обрано також 17 осіб від передмість. За логікою нової влади, саме громадський комітет мав стати вищим органом влади в місті та повіті, але існуючу міську управу ніхто не збирався ліквідувати.

16 квітня 1917 р. відбулося засідання громадського комітету, на якому серед інших питань обговорювалися зміни до складу міської управи, а саме: були обрані голова Педагогічної ради жіночої гімназії міста Феодосій Іванович Гонтаревський та голова правління Кредитного товариства Федір Матвійович Татаров. Окрім того, комітет висловив підтримку Д.Ф. Тульчіанову та запропонував йому залишитися на посаді голови міста. Однак така пропозиція не збігалася з планами Дмитра Федоровича. До губернського комісара знову було направлено телеграму: «...покірніше прошу прискорити розпорядження про призначення заступника, бо залишатися на посаді міського голови в жодному разі не можу» (17.04.1917 р.) [5, арк. 8-8 зв.]. Затримка з відповіддю спонукала Д. Тульчіанова до більш рішучих дій. Він сам призначив виконуючого обов'язки міського голови, про що повідомив комісара черговою телеграмою: «Обов'язки міського голови тимчасово передав моєму помічнику, члену комунальної ради Івану Семеновичу Дромашкову».

Ситуація була вкрай напруженою. В Ізмаїлі безлад і хаос. В міському бюджеті не було грошей, ніхто не сплачував податки, більшість підприємств не працювали. Не працювала й міська влада: «...в управі нікого немає, за винятком Дромашкова, ... заступники міського голови Демидов і Кордалі подали у відставку». І знову чергова серія телеграм: «...не отримав відповіді на телеграми 17 та 18 квітня... прошу прискорити розпорядження щодо призначення заступника... залишатися на посаді міського голови не можу в жодному випадку» (25.04.1917); «...категорично заявляю, що в жодному разі не можу залишатися більше міським головою... прошу прискорити розпорядження щодо звільнення мене з посади... невизначений стан погано відбивається на міських справах» (03.05.1917) [5, арк. 12-14].

5 травня 1917 р. губернський комісар К. Мімі здійснив чергову спробу провести перевибори голови Ізмаїла на законних засадах – з одного боку, він офіційно прийняв відставку Д.Ф. Тульчіанова, а з іншого – запропонував зібрати засідання громадського комітету та управи для обрання нового голови.

Нарешті, 14 травня 1917 р. розпочалося засідання громадського комітету, на якому були присутні 35 з 49 депутатів. Ф.І. Гонтаревський, як голова зібрання, відкрив його роботу та оголосив порядок денний. Головним для міста залишалось питання обрання голови міської управи. Однак, частина депутатів, під впливом загальнодержавних настроїв анархії та свавілля, виступили з пропозицією взагалі відмовитися від такої посади, аргументуючи свою позицію, що: «...народ не бажає ніякої комунальної ради та ніяких голів» [5, арк. 10]. Закінчилися дебати тим, що голова та ще кілька членів комітету залишили засідання, решта присутніх змушені були просто розійтися.

23 травня 1917 р. відбулися чергові збори громадського комітету, які нарешті вирішили питання з новим головою міста. На цю посаду було обрано Івана Федоровича Фітова – колишнього присяжного повіреного, юристконсульта міської управи. Місто зітхнуло з полегшенням – з'явилася надія, що в Ізмаїлі відновиться спокій і порядок, запрацює міська управа, життя ввійде в свій традиційний ритм. Однак, не так сталося, як гадалося. Вже 25 травня 1917 р. до міської комунальної управи надійшла заява від І.Ф. Фітова з відмовою від посади. Іван Федорович аргументував свою позицію тим, що: «... стан здоров'я, професійні обов'язки не дозволяють зайняти посаду, виконання якої ... вимагає надзвичайної енергії, знання міських справ. За існуючих умов ... не може бути мови про будь-яку продуктивну роботу» [5, арк. 9]. Новообраний міський голова протримався на посаді лише ... два дні...

Закінчувався другий місяць, як в місті фактично панувало безвладдя: комунальна рада не працювала, посада голови залишалася вакантною, громадський комітет і повітові комісари не користувалися підтримкою місцевих мешканців – і це в умовах воєнного часу і наближення лінії фронту. Місто потрібно було негайно рятувати, але фактично ніхто не хотів брати на себе цей тягар відповідальності.

Міське майно знаходилося «...у вкрай занедбаному стані. По міському водопроводу, електростанції, пожежній команді, міському продовольчому складу, лікарні, богадільні, міській аптеці ... немає ніякої документації. Майно кинуте напризволяще або знаходиться в безконтрольному веденні завідувачів установ», – описував пізніше ситуацію в Ізмаїлі І. Дромашков [5, арк. 17-18].

До справи взяли військові. Один з членів комунальної управи – поручик Александров – оголосив себе тимчасовим заступником міського голови та на засідання ради 5 червня 1917 р. фактично змусив присутніх призначити на посаду тимчасово виконуючим обов'язки голови Ізмаїла Івана Семеновича Дромашкова (того самого, єдиного працівника міської управи, який щоденно ходив на роботу весь цей час). Губернський комісар нарешті затвердив це рішення, звільнивши 9 червня 1917 р. (телеграма № 1069) Д. Ф. Тульчіанова офіційно зі служби [5, арк. 13].

Здавалося б, питання вирішено, далі потрібно терміново відновлювати міське господарство, реанімувати промислові підприємства, соціальні заклади. Однак, загальнодержавна ситуація хаосу та нестабільності, відкрите протистояння різних політичних сил не давали навіть маленької перспективи на покращення ситуації.

Після обрання новий мер з ентузіазмом береться до справи та починає формувати свою команду. Призначає заступників... які через день-два звільняються. Запрошує дійсних членів управи на засідання... але ніхто не приходить. Для того, щоб реально оцінити стан справ міського господарства, І.С. Дромашков направляє листа губернському комісару з пропозицією призначити комісію, яка б оцінила ситуацію: «...посадовці управи та завідувачі відділами міського майна приймали справи від своїх попередників без опису, без інвентарного списку... Відповідальність за хаотичний стан міського господарства я не збираюся покласти на Тульчіанова... Ймовірно його запущеність (*господарства*) – справа стара, ... була розпочата ще попередниками Тульчіанова... Наслідувати їх приклад я не можу й не хочу» [5, арк. 17-18].

Достатньо поміркована та розумна пропозиція від людини, яка, з одного боку, цілеспрямовано домагалася цієї посади, а з іншого – не бажала брати на себе чужі «гріхи». Однак, і губернський комісар і члени міської управи залишили цю пропозицію без уваги. Іван Семенович опинився в складній ситуації: «...в міській касі немає грошей... немає чим виплачувати жалування вчителям та посадовцям управи... немає грошей на утримання лікарні, пожежної команди, електростанції... Нових надходжень до міської каси немає». Майже місяць безрезультатних спроб опанувати міські справи спонукають І. Дромашкова до рішучих дій.

В телеграмі на ім'я губернського комісара від 23 червня 1917 р. він, як і його попередники, ... відмовляється від посади голови міської ради Ізмаїла: «Подальше існування управи вважаю неможливим. Не вважаю можливим залишатися на посаді виконуючого обов'язки міського голови» [5, арк. 19]. У відповідь Дромашков отримує відмову та рекомендацію провести процедуру офіційного переобрання

міського голови. Протягом наступного тижня Іван Семенович шість разів призначав засідання Ізмаїльської комунальної ради з єдиним питанням на порядку денному – обрання нового голови міста. Всі шість засідань завершилися безрезультатно.

Оцінюючи власний досвід і маючи перед очима яскравий приклад попередників, Іван Дромашков вирішив схитрувати й «прискорити» свою відставку. Він домігся дозволу від губернського комісара на короткотривалу відпустку до Одеси на лікування. Можливо, Івану Семеновичу дійсно була потрібна допомога лікарів, однак скоріш за все, ця «хвороба» була лише приводом залишити Ізмаїл. 10 липня 1917 р. І. Дромашков виїхав на десять днів на лікування до Одеси та ... залишився там назавжди.

В своєму рапорті на ім'я губернського комісара Іван Семенович так пояснював свою позицію: «Скориставшись вашим дозволом я виїхав з Ізмаїла та більше повернутися до виконання своїх обов'язків міського голови я не зможу. ... Останнім часом я був в управі сам, за винятком останніх днів, коли заступником міського голови став Іван Родіонович Фетов. ... За час роботи я посивів, ... моє здоров'я послабшало... За мною п'ятеро дітей, дружина, мати. ... Це дає мені підстави назавжди піти з управи... Я ніколи не повернуся до виконання своїх обов'язків!» [5, арк. 23-25].

Вкотре за останні місяці Ізмаїл залишився без голови комунальної управи. Губернський комісар Костянтин Мімі був змушений прийняти відставку Дромашкова. Єдине, що залишилося комісару в цій ситуації – звернутися до міської управи з проханням призначити нового голову. Чергові збори міської ради відбулися 29 липня 1917 р. Новим виконуючим обов'язки міського голови став Іван Родіонович Фетов, який до Лютневої революції 1917 р. був членом Ізмаїльської міської управи та завідувачем міської лікарні [1, с. 167].

На жаль, це був не останній голова Ізмаїла. Восени 1917 р. за прикладом центральних губерній в місті обирається Рада солдатських, робітничих і селянських депутатів, яка разом з місцевою комунальною радою, яку на той час очолював підполковник Лашков, вкотре намагається налагодити міське життя. Справа доходить до насильницьких експропріацій – з мешканців міста та передмість силою, за допомогою зброї починають «вибивати» податки [3, арк. 53-58]. Однак міське господарство це вже не могло врятувати. Чергова зміна влади в державі та наступний перехід Бессарабії під владу Румунії поставили крапку в справі обрання міського голови. Відтепер відповідальність за життя в краї взяв на себе румунський уряд.

1917 рік був складним періодом в історії держави, що стояла на краю прірви. Однак, у всі часи були люди, не байдужі до долі свого міста, своєї держави, свого народу; люди, чиї імена сьогодні незаслужено забуті. Одним з завдань наших сучасників є повернення цих прізвищ історії рідного міста та регіону.

Література:

1. Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1916 г. – Кишинев : Издательство Бессарабского губернского статистического комитета, 1916. – 285 с.
2. Гайда Ф.А. Механизм власти Временного правительства (март-апрель 1917 г.) / Ф.А. Гайда // Отечественная история. – 2001. – №2. – С. 141-153.
3. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі КУІА), ф. 2, оп.1, спр. 724. Відомості та листування з бессарабським повітовим земським комітетом, міською міліцією про прийняття заходів щодо збору з населення недоїмок міських та земських податків, 72 арк.
4. КУІА, ф. 2, оп.1, спр. 727. Список осіб, обраних до Ізмаїльського громадського комітету (квітень 1917 р.), 4 арк.
5. КУІА, ф. 2, оп.1, спр. 728. Справа про обрання міського голови (18.04.1917-21.08.1917), 36 арк.
6. Тарнакин В. Бессарабские истории: историко-краеведческие журналистские расследования / Владимир Тарнакин, Татьяна Соловьева. – Кишинев : Pontos, 2011. – 300 с.

Ліана Чорна
кандидат історичних наук
доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ В ЗАРУБІЖНОМУ УКРАЇНОЗНАВСТВІ (60-80-ті рр. ХХ ст.)

Українська діаспора у світі є згуртованим та потужним явищем, котре налічує понад декілька століть своєї історії. Еміграція українців за кордон була спричинена складними, часто загрозливими для існування власне народу, соціально-економічними та політичними процесами ХІХ-ХХ ст. Після завершення визвольних змагань українців 1917-20-го рр. і поразки Національно-демократичної революції у Європі знайшли свій притулок та продовжили роботу значна кількість національних